

IRONIA SACRA: THE VICTIM OF IRONY AND ITS FUNCTIONS IN RABBINIC LITERATURE.

Tal Artman

האוניברסיטה העברית בירושלים

התלמוד והמדרשים הם תוצר של מסורת ספרותית ותרבותית רחבה יותר מזו של מקומם וזמנם. בתולדות מחקרה של ספרות חז"ל נידון לא פעם הקשר שבין ספרות חז"ל לעולם ההלניסטי, קשר רעיוני או רטורי. האירוניה אצל חז"ל נחקרה במנותק מסגרת זו, כמו גם מן התיאוריה של האירוניה מימיו של קירקגור ואילך.

אני מבקשת להעלות את שאלת הבסיס המשותף וההבדל שבין האירוניה היוונית והפילוסופית לבין האירוניה היהודית והתיאולוגית. הבסיס להשוואה הוא רחב במיוחד משום שכמו בספרות התלמודית כך גם בדיאלוג האפלטוני למשל, ישנו פער בין הדובר הטקסטואלי ההיסטורי כביכול לבין מוסר המסורת או העורך.

האירוניה הסוקרטית שונה לטעמי מן האירוניה האפלטונית באותו באופן בה שונה האירוניה המובאת במסגרתו של דבר אגדה התלמוד במנותק מהקשרו, מן האירוניה הנוצרת ע"י עורך הסוגיה. האירוניה בשתי המסורות מאפשרת קיום רב רובדי של בריתות: בין הדמות הספרותית לעורך, היוצרים בינם הבנה אירונית בקשר למושא בעולמם, בין המחבר לקורא על חשבונה של הדמות, או בין הקורא לדמות ביחס למחבר. במערכת תיאולוגית או פילוסופית לפערים ולבריתות הללו ישנן השלכות מרחיקות לכת. דרך המרחב שיוצרת האירוניה ניתן להתבונן מחדש באמיתות מקובעות, ובכלל אלו אמיתות היסוד של האמונה והחברה. כך למשל יכולה האירוניה להיות מכוונת כלפי האל, או כלפי הרבנים; כלפי סוקרטס או כלפי הפילוסופיה.

האירוניה, שלתפיסתי מבוססת על עמדות כוח משתנות, כמו גם על קיומו של קורבן נושאת מימד שעשוי לשמש כתחליף לטקס. ככזו היא אמורה דווקא לאושש מערכת קיימת, או לכל הפחות להשיב את הסדר על כנו. הסתירות האלו, או נכון יותר לומר, האפשרויות המגוונות ולעיתים מנוגדות שמציעה האירוניה הן שיעמדו במרכז הדיון.

אשאל מיהו נושא ומיהו מושא האירוניה? האם יש צורך במוען ונמען כדי לקיימה? האם תתכן אירוניה עצמית? מהו הקשר בין אירוניה לקורבן? מי קובע מיהו קורבנה של האירוניה? האם האירוניה חותרת תחת המוסר? או אולי היא אחד מכלי אכיפתו?

הטקסטים שיעמדו במרכז ההרצאה הם הדיאלוג האפלטוני אותידמוס, בבלי ערובין נ"ג ע"ב ובבלי סנהדרין צ"א ע"א-ע"ב.